

Sovraštvo in družbena polarizacija kot simptoma metakrize

Mitja Černko, dipl. psih. (UN)

Širši kontekst in globlji namen publikacije

Publikacija »[Sočutni jezik med mladimi](#)« predstavlja odprto povabilo k izmenjavi, poglobljanju in preizkušanju idej, perspektiv in pristopov, ki nam lahko pomagajo pri pomirjanju sovražnih situacij in krepitvi povezanosti, sočutja in sodelovanja tako med mladimi, kot tudi širše med ljudmi, vrednote in potrebe katerih se na prvi pogled zdijo nasprotujoče ali celo nezdržljive. Sama publikacija ni zgolj zakladnica uvidov in priporočil, ki je namenjena ljudem, ki delajo z mladimi, temveč se bo uporabljala tudi kot izhodišče za serijo šestih dogodkov po različnih regijah Slovenije ([s prvim dogodkom v Mariboru, 28. marca 2025](#)). Dogodki so odprti za predstavnike vlade, stroke, znanosti in civilne družbe, kot tudi za same predstavnike mladih.

»Nič velikega se ne ustvari v trenutku, nič bolj kot se nemudoma ne porodi pest grozdja ali figa.

Če si zaželiš sadeža, je potreben čas. Dovolj mu, da najprej zacveti, nato obrodi, nato dozori.« ~ Epiktet

Projekt je dozorel v želji, da se obstoječim prizadevanjem za jasno in odločno postavljanje mej in uveljavljanje pravičnih sankcij za sovražno vedenje pridruži še komplementarna podpora bolj dolgotrajnim procesom in kontekstualnim dejavnikom za spodbujanje več tistih idej, veščin, vrednot, vrlin in norm, ki jih želimo izražati in doživljati v svojih vsakodnevnih življenjih, v kontrastu s sovraštvom, polarizacijo in odtujenostjo.

Prispevki pri katerih sem sodeloval kot (so)avtor predstavljajo a) pregled literature okoli 4.000 člankov o krepitvi prosocialnosti med mladimi, b) sintezo dveh obetavnih pristopov (prosocialni proces in obnovitvena pravičnost) ter c) osnove metode kroga – enega izmed temeljnih orodij "Art of Hosting" pristopa. Namen tega besedila pa je osvetliti nekaj izmed globljih paradigem, ki te prispevke utemeljujejo, saj je pogosto veliko bolj pomemben način in duh s katerim pristopamo k situaciji, kot pa zgolj natančno izvajanje specifičnih tehnik.

Perspektiva sistemov, omrežij in kompleksnosti

Porast sovražnega govora in širših procesov družbene polarizacije lahko označimo kot »trdovraten problem« (angl. *wicked problem*) – kompleksen sistemski izziv, ki izvira iz gordijskega vozla vzročno-posledičnih omrežij in konfliktov med raznolikimi deležniki, katerega niti v teoriji ni mogoče *dokončno* razumeti ali rešiti, pri čemer je ključna sama perspektiva in vloga s katere pristopamo do problema v kombinaciji z našimi omejitvami in razpoložljivimi sredstvi (Alford in Head, 2017; Lönnngren in van Poeck, 2021).

Preden pristopimo k reševanju trdovratnih problemov, se je pomembno zavedati, da pretirano poenostavljene ali pre nagljene rešitve skoraj neizogibno vodijo v neželene stranske učinke v domenah ali pri deležnikih, katerih izhodiščno nismo upoštevali, oziroma v najboljšem primeru porodijo zgolj začasno ali delno izboljšanje, ki se hitro povrne v izhodiščno stanje ali poslabša, ko prenehamo z aktivnimi prizadevanji.

Uporabno orodje za navigiranje skozi ta tip problemov je sistemsko razmišljanje (Clemens, 2022; Meadows, 2008; Snowden idr., 2020) – nabor miselnih leč za raziskovanje temeljnih izvorov in prototipiranje obetavnih intervencij, podrobnejša obravnava katerih presega to besedilo, vendar vključuje ideje in orodja, kot so a) kategorizacija sistemov, od preprostih in zapletenih, do kompleksnih in kaotičnih; b) definiranje membran, ki razmejujejo sistem od okolja; c) sledenje toku informacij, energije in izkušenj skozi sistem; d) mapiranje povezav, povratnih zank in dejavnikov v katere so prepleteni elementi sistema; e) beleženje dinamik, ciklov in faznih prehodov, ki se periodično ali kaotično porajajo iz sistemske strukture, itd.

Kot nasvet o tem, kako se lotiti sistemskih sprememb in intervencij, Meadows (2008) izpostavlja 12 strategij (točk vzvoda), ki jih lahko poenostavimo v štiri kategorije po naraščajočem vrstnem redu vpliva v sistemu:

1. Spremembe parametrov v obstoječi strukturi:

Povečevanje števila zaposlenih; zagotavljanje več sredstev za določene namene; omogočanje več časa za določene procese, itd.

2. Spremembe omrežja povezav v sistemu:

Spreminjanje »povratnih zank«, ki lahko bodisi uravnovešajo, bodisi ojačujejo različne systemske dinamike, kot je recimo blaženje nasilja s pomočjo medvrstniške mediacije ali krepitev sočutja in sodelovanja s treningi psiho-socialnih veščin, itd.

3. Spremembe v membranah in strukturah sistema:

Vključevanje novih deležnikov, kot so vrstniki ali starši, v tok informacij in odločanja; prilagajanje pravil, iniciativ, nagrad in kazni; spodbujanje samo-organizacije v razrednih skupnostih, itd.

4. Spremembe namena in paradigme sistema:

Prehod od povračilne pravičnosti in sankcioniranja sovraštva, k obnovitveni pravičnosti in krepitevi prosocialnosti; namen izobraževanja kot krepitev modrosti, karakternega razvoja, povezanosti, itd.

Iz te kategorizacije izhaja, da se nam pri raziskovanju in spreminjanju sistemov največji uvidi in najučinkovitejši vzvodi obetajo, če začnemo pri jedru namena in paradigme in končamo z optimizacijo bolj konkretnih in oprijemljivih vidikov. Pri tem je potrebno ohraniti zavedanje, da "najboljša" ali "pravilna" paradigma, ki bi jo morali zavzeti in upoštevati vsi, ne obstaja, temveč da lahko svoje razumevanje sistema poglobimo z zavzemanjem različnih perspektiv. Kot primer lahko na sovražni govor pogledamo s perspektive *kompleksifikacije*, ki se odvija v mnogih naravnih, družbenih in tehnoloških sistemih (Heylighen, 1999; Molina idr., 2023; Siusiuka in Ivanov, 2023), katero poganja preplet dveh komplementarnih procesov: a) *diferenciacija* (razlikovanje, razmejevanje, polarizacija in specializacija elementov sistema) in b) *integracija* (povezovanje, združevanje in poenotenje teh elementov v bolj soodvisno in zmogljivo celoto). Sovražni govor lahko s te perspektive razumemo kot izraz družbene polarizacije, tekom katerega pride do pretiranega zanikanja ali stigmatiziranja med polarno nasprotujočimi vrednotami (*diferenciacija*), na katerega se je potrebno odzvati na način, ki omogoči spravo, dialektično sintezo in krepitev odnosa med vpletenimi osebami ali skupinami, kar prispeva h globljemu razumevanju in družbeni enotnosti z usklajevanjem teh polarnih vrednot (*integracija*). Za razumevanje med katerimi vrednotami se pogosteje in bolj verjetno poraja napetost, se lahko opremo recimo na medkulturno validiran [krožni model osebnih vrednot](#) (Schwartz in Cieciuch, 2022).

Z zavzemanjem različnih perspektiv veliko lažje opazimo in kot veter v jadrih zajamemo različne vire notranjega, odnosnega in družbenega *tonosa* - kreativnega potenciala in dinamizma, ki se poraja med polarnostmi, podobno kot lahko glasbeni ton zazveni zgolj iz napete strune ali električni tok steče med nasprotnimi naboji. V nadaljevanju sledi a) povzetek širšega konteksta iz katerega se skupaj z drugimi krizami poraja družbena polarizacija, b) popis nekaterih temeljnih izvorov in c) izpostavljanje usmeritev, ki lahko pomagajo pri oblikovanju naših majhnih a nepogrešljivo pomembnih doprinosov, kdorkoli in kjerkoli smo.

Pomen celostnega zavedanja in delovanja v dobi metakrize

Živimo v dobi, ki v mnogih pogledih bistveno odstopa od pogojev, v katerih so se razvijala naša telesa, psihosocialne zmogljivosti in kulturne institucije. Nekaj primerov teh radikalnih sprememb vključuje a) porast prebivalstva iz ~0,7 milijard pred industrijsko revolucijo na trenutnih ~8,2 milijard (Ocene zgodovinske svetovne populacije, 2025), b) pospešujoče oblike tehnološkega in vojaškega razvoja, ki nam prvič v zgodovini omogoča samo-uničenje (ali korenito transformiranje) naše vrste, kot tudi ogrožanje prihodnosti življenja samega in c) preseganje 6 od 9 planetarnih mej na račun človeške dejavnosti (Planetary Boundaries Science in Potsdam Institute for Climate Impact Research, 2025; Richardson idr., 2023). Ti in podobni izzivi prispevajo k porajanju cele kopice prepletenih kriz na način, ki znatno šibi zmogljivosti in obete človeštva – znašli smo se v situaciji, ki ga mnogi imenujejo kot *polikriza* – stanje, ki izhaja iz kombinacije intenzivnih sprožilnih dogodkov in počasneje nabirajočih napetosti, kar različne globalne sisteme iztiri v kaotično in škodljivo stanje sinhroniziranih kriz, skozi skupne stresorje, domino učinke in inter-sistemske povratne zanke (Cascade Institute, 2025; Lawrence idr., 2024; Morin in Kern, 1999).

Za prepoznavanje fenomenov, ki so tako obsežni in kompleksni, da presegajo zmogljivosti (individualnega) človeškega razumevanja, se je uveljavil termin *hiperobjekt* (Morton, 2013), primeri katerih so poleg družbene polarizacije, recimo podnebne spremembe, pandemije ali razvoj umetne inteligence. Za hiperobjekte je značilna a) *časovno-prostorska razpršenost* (njihovo prisotnost lahko zaznamo zgolj posredno, skozi dogodke ali učinke, ki se na dolgo in široko raztezajo v prostoru in času) in b) *inter-objektivnost* (kot splet kompleksnih odnosov in dogodkov jih lahko osmislimo šele skozi primerjanje in usklajevanje spoznanj večje skupine posameznikov). Podobno kot globinski vid zahteva vsaj dve usklajeni očesi in finomotorični nadzor vsaj dve koordinirani okončini, je človeštvo v praksi spoznalo, da lahko hiperobjekte (npr. sušo in sezonske cikle) najboljše osmišlja in nanje vpliva s pomočjo kolektivne inteligentnosti – poglobljen dialog, integracijo raznolikih perspektiv in samo-organizirano sodelovanje v skupnosti. Perspektiva »metakrize« (Schmachtenberger idr., 2023) poskuša narediti korak naprej, z osredotočanjem na skupne imenovalce in potencialne sistemske rešitve za ta polikrizni preplet. Metakriza predstavlja primer hiperobjekta drugega reda (prepleta hiperobjektov), uspešno soočanje s katerim je eden izmed največjih izzivov človeštva do sedaj. Schmachtenberger idr. (2023) so tekom poglobljene razprave (ki hkrati predstavlja odličen primer kolektivne inteligentnosti), izpostavili nekaj ključnih psihosocialnih izvorov in vzvodov za naslavljanje metakrize, kot so:

1. Teorija iger: Destruktivne dinamike moči, ki izvirajo iz kombinacije evolucijsko pogojene in (samo-služne) tekmovalnosti z naraščajočo močjo tehnologije, za kar lahko praktično z matematično gotovostjo dokažemo, da vodi v samo-uničenje, če ne uspemo vzpostaviti zadostnih podpornih struktur in sistemov za krepitev modrosti in prosocialnosti na ravni posameznikov, skupin in skupnosti.

2. Pretirana birokratizacija: Postopno razraščanje birokratskih postopkov, sistemov in obveznosti, ki prežema sodobne (javne) sisteme in organizacije, vodi v neupravičene oblike nadzora, prisile k pretiranemu poenostavljanju in oviranje samo-organiziranih iniciativ, ustvarjalnosti in inoviranja. K temu se pridružuje tudi poziv za postopno opuščanje karier, ki jih Graeber (2018) opredeljuje kot službe, ki so same sebi namen, oziroma *'bulših'* službe (skovanka Aleksandre Rekar, angl. »*bullshit jobs*«), ki imajo nizek doprinos k blagostanju sveta, obstajajo na račun tega, ker ščitijo pred drugimi, ki opravljajo isto funkcijo, oziroma opravičujejo nesposobnost nadrejenih ali osmišljajo njihov položaj.

3. Obujanje preteklih, reformiranje obstoječih in vzpostavljanje novih institucij: Na ekonomski ravni to vključuje inoviranje trajnostnih ekonomskih praks (npr. sistematično upoštevanje celostnih oblik vrednosti in načel regenerativne ekonomije; Fullerton, 2015); na tehnološki ravni bolj modro in participatorno usmerjanje razvoja in pozorno spremljanje inovacij pred široko tržno distribucijo za blaženje njihovih škodljivih stranskih učinkov.

4. Nadgrajevanje namena in sistema izobraževanja:

Potrebno je sistematično, znanstveno podkrepljeno in kulturno prilagojeno razvijanje modrosti, izhodiščno definirane kot preplet zmogljivosti za »ohranjanje odprtega, ljubeznivega in umirjenega duha, [ki omogoča uporabo] življenjskih izkušenj, meta-kognicije in samo-zavedanja [za oblikovanje in uresničevanje vsestransko koristnih rešitev] predvsem v zahtevnih in kompleksnih situacijah« (Glück in Weststrate, 2022). To bi lahko potekalo skozi oživitvev in posodobitev tradicionalnih institucij, kot so (digitalni) samostani in (podjetniški) cehi, kjer bi bilo razvijanje znanja in modrosti ponovno integrirano z razvojem globljih metakognitivnih, metasocialnih in praktičnih zmogljivosti, z namenom prispevanja širši skupnosti. Za podporo teh razvojnih procesov na širši populacijski ravni se lahko opremo na vizijo, ki jo izrisuje Stein (2019) – vzpostavljanje omrežij učnih skupnosti (idealno v sodelovanju z obstoječimi izobraževalnimi institucijami), ki lahko na sodelovalen, soustvarjalen, transdisciplinaren in medgeneracijski način omogočajo kvalitetno izmenjavo in razvoj znanja na resnično vseživljenjski in dostopen način. Za to je nujna *legitimna učiteljska avtoriteta* (Stein, 2019), ki se vzpostavi kot posledica očitne asimetrije znanja, zadostne vneme s strani učitelja, iskrene želje in učinkovite podpore, da učenci čimprej dosežejo in idealno presežejo nivo učitelja, z namenom, da lahko tvorno prispevajo k soočanju z relevantnimi izzivi v svojih skupnostih.

5. Krepitev občutka smisla v življenju: Vervaeke (2019) *krizo smisla* naslavlja v obsežni seriji predavanj in izpostavlja načine, kako okrepi občutek smisla v življenju, ki ga lahko razumemo v štirih dimenzijah (Schnell in Danbolt, 2023) *namena* (navdihujoče smeri, ki poraja cilje v katere lahko usmerjamo svoje energije), *skladnosti* (koherentne zgodbe, ki osmišlja naša življenja v širšem zgodovinskem kontekstu), *signifikantnosti* (delovanje v skladu z moralno-normativnim sistemom, ki usmerja razvoj in orientira polarnost dobrega in slabega) in *pripadnosti* (odnosna vpetost in cenjeno prispevanje v skupnostih, podvigih ali domenah, ki jih smatramo kot pomembnejše od lastnega osebnega interesa).

6. Sistematično obnavljanje svetega: Vzpostavljanje stabilnega in izkustvenega stika s *svetim* in razvijanje s tem skladnih socialnih norm, kar izhaja iz jasne in koherentne hierarhije vrednot onkraj užitka, pridobitništva, stremjenja za pridobivanje moči in vršenja nadzora, k višjim vrednotam (npr. resnica, dobrotu in lepota), pri čemer lahko obetavno izhodišče za osebno pot razjasnjevanja predstavlja sistem vrednot, ki jih je artikuliral Max Scheler (Frings, 1996; Min, 1998), kjer se v naraščajoče pomembnih polarnostih raztezajo vrednote *senzualnega* (prijetnega / neprijetnega), *vitalnega* (plemenitega / vulgarnega), *miselnega* (resničnega / lažnega) in *duhovnega* (svetega / zlohotnega).

Temeljni izvor metakrize: Hemisferično neravnovesje

Če bi morali od vseh prepletenih dejavnikov, ki prispevajo k metakrizi izpostaviti zgolj enega, naslavljanje katerega bi najverjetneje porodilo največje koristi in v največji meri olajšalo reševanje preostalih izzivov, bi obetaven kandidat bil fenomen hemisferičnega neravnovesja, ki ga v svojih magnum opus delih raziskuje Iain McGilchrist (2019, 2021). Spodaj je izjemno poenostavljena karikatura zakladnice nevroloških in psihiatričnih dokazov, ki nakazuje na to, da dve možganski hemisferi naš svet (tok izkušenj) sprejemata in predelujeta na dva absolutno nujna, vzajemno izključujoča a hkrati dopolnjujoča načina posvečanja pozornosti:

Leva hemisfera se specializira za poenostavljanje in navigiranje skozi kompleksnost trenutne situacije in praktično neskončno polje možnih odzivov s pomočjo preprostega »kognitivnega zemljevida«. Osredotoča se na tiste vidike situacije, ciljev in vedenja, ki so najbolj relevantni za zadovoljevanje perečih potreb in problemov. V njo se med drugim lateralizira bolj linearno, abstraktno in lingvistično mišljenje, ki svet razdeljuje na dele in umešča v kategorije, kot tudi čustvo jeze. Njena pozornost je posvečena fiksiranju, upravljanju in nadziranju vnaprej opredeljenih drobcev realnosti. Išče gotovost, daje prednost znanemu in merljivemu ter je spretna pri manipuliranju s stvarmi v okolju.

Desna hemisfera se specializira za osmišljanje polja zaznav, spominov in pričakovanj kot celote, predvsem z vidika eksistencialno pomembnih nevarnosti, priložnosti, potreb, vrednot in ciljev, ki sicer niso neposredno nujni, vendar zahtevajo odprto, široko in kontinuirano zavedanje. Svet dojema bolj intuitivno, z občutljivostjo za impicitne asociacije, in razumevanje stvari v širšem kontekstu. Je bolj odprta za novosti, nejasnosti, dvoumnosti in za živo, vzajemno in prepleteno naravo resničnosti. Skrbi za odnose in blagostanje pomembnih drugih, modrost, dolgoročnost, odprtost do novih izkušenj in sposobnost za vzpostavljanje stika s svetom takšnim, kot je, onkraj konceptualnih abstrakcij.

McGilchrist zagovarja, da optimalno nevrološko delovanje poteka, ko desna hemisfera funkcionalno prevladuje, leva hemisfera pa izpolnjuje nepogrešljivo podporno in izvršno funkcijo z ohranjanjem odzivnosti na (pretežno) inhibitorne signale desne hemisphere. Med tem, ko se leva hemisfera »zapira v gotovost« in osredotoča na to »kako zagotoviti kosilo«, se desna hemisfera »odpira v možnost« in osredotoča na to, »kako ne postati kosilo«. Brez te asimetrije leva hemisfera skozi pretirano ozek fokus, prekomerno optimizacijo osiromašenega nabora metrik, neupravičeno gotovost v poenostavljen zemljevid in precenjevanje lastne zmogljivosti za napovedovanje in nadziranje sveta neizogibno vodi do (običajno nenamernih, včasih pa tudi namerno zanemarnjenih) negativnih stranskih učinkov zase, za druge in za širši (eko)sistem.

Na žalost smo se v sodobni zahodni družbi (ponovno) znašli v kulturno-zgodovinskem kontekstu hemisferičnega neravnovesja. Leva hemisfera je prevzela nadvlado in daje prednost togemu nadzoru, abstraktnemu mišljenju in manipuliranju okolja, brez brige za globlji smisel, blagostanje širšega kroga ljudi (kaj šele drugih življenjskih vrst) in dolgoročno katastrofalnih posledic svojih kratkoročno simptomatskih rešitev. Dodatni znaki tega levo-hemisferičnega neravnovesja so simptomi, kot so a) *fragmentacija* (pretirano razmejevanje in kategorizacija, ki vodi v razdrobljenosti znanja in identitet, mehanistično dojevanje narave in izgubo smisla), b) *redukcionizem* (upoštevanje zgolj tega, kar je mogoče izmeriti in nadzorovati, kar vodi v nevarno poenostavljanje kompleksnosti in zanemarjanje medsebojne soodvisnosti), c) *odtujenost* (skozi objektivizacijo sebe, drugih in sveta, povečevanje abstraktnega mišljenja in hlastanje po moči in nadvladi postopoma izgubimo stik z neposrednim izkustvom toka življenja), d) *zablode gotovosti* (prenagljeno oklepanje k neupravičeni gotovosti in iluzijam nadzora, tudi v pričo nasprotujočih dokazov, kar vodi v atrofijo ustvarjalnosti, intuicije in empatije) in e) *toge socialne strukture* (razraščanje zapletenih birokratskih, hierarhičnih in mehanističnih sistemov moči in nadzora, ki ohranjajo začasen občutek varnosti in nadzora).

Implikacije za soustvarjanje modrega izobraževanja sistema

Ti uvidi imajo globoke in dragocene implikacije za oblikovanje izobraževalnih politik. McGilchrist (2019, 2021) izpostavlja, da se hemisferično neravnovesje v izobraževalnih sistemih izraža skozi pretirano standardizacijo, dekontekstualizirano memorizacijo, pretiranim fokusom zgolj na merljive izide in ozke specializacije, kar zanemari holistične, ustvarjalne in odnosne sposobnosti in načine mišljenja, ki izvirajo bolj iz desne hemisfere. Čeprav McGilchrist z izjemnim zadržkom podaja poenostavljena priporočila o tem kako "rešiti problem" hemisferičnega neravnovesja, lahko vseeno izluščimo nekaj splošnih usmeritev in izhodišč:

1. Spodbujanje celostnega razmišljanja: Krepitev metakognivnih, metasocialnih in utelešenih zmogljivosti, kot so ustvarjalnost, intuicija, sočutje in modrost, skozi praktične aktivnosti, ki spodbujajo interdisciplinarno učenje in izvajanje sodelovalnih projektov za naslavljanje potreb, izzivov in priložnosti v lokalnih skupnostih in ekosistemih.

2. Krepitev smisla in spletnje odnosov: Ustvarjanje kontekstov, v katerih lahko mladi razvijejo svoj občutek smisla v življenju, pristna prijateljstva in raznolika zaveznitva v skupnosti kot celoti. K temu lahko prispevamo recimo z dopuščanjem kritičnega razmišljanja (predvsem ko gre za kontroverzne teme ali nasprotujoče vrednote) in omogočanjem formativnih razvojnih izkušenj stika z novimi (sub)kulturami in vidiki resničnosti.

3. Negovanje široke in odprte miselnosti: Podpora progresivno globljega sprejemanja in predelovanja negotovosti, kompleksnosti in napetosti, ki izvirajo iz paradoksalno neločljivo-nezdružljivih polarnosti, skozi različne oblike utelešenih oblik tekmovalnih, sodelovalnih in soustvarjalnih iger in dopuščanje prostega časa za umetnost, raziskovanje, učenje iz (lastnih) napak in integriranje raznolikih perspektiv.

4. Uravnovešen razvoj: Ustvarjanje kontekstov, v katerih se lahko mladim skozi gosta omrežja (medvrstniških) mentorskih odnosov nameni čas, pozornost in osebno prilagojena podpora za celostni biopsihosocialni razvoj, kot temelj za krepitev različnih oblik jezikovne, matematične, filozofske, umetniške in znanstvene pismenosti, kot tudi sodobnih veščin, kot so npr. osnove programiranja.

»Od nikogar se ne pričakuje nemogoče – le to, da iz svojih življenj, v družbi pravih prijateljev in v dobro višjega namena prispevamo tisti drobec, ki ga samo mi lahko, z ljubeznijo do modrosti in zaščito tega, kar nam je sveto.«

~ (povzeto po) McGilchrist, Vervaeke & Schmachtenberger

Proces hemisferičnega uravnovešanja – podvig modrosti, da naposled ukroti svojo moč – predstavlja ključen del prizadevanj za naslavljanje metakrize in za utiranje poti do bolj trajnostne in harmonične družbe, v kateri bomo lahko skupaj še bolj izpolnjevali svoj osebni smisel in kolektivno odgovornost za ljubeče skrbništvo v našem planetarnem ekosistemu. S te perspektive lahko razlike in napetosti, ki se med nami porajajo uporabimo kot dragocen vir energije, sovražni govor pa postopoma upokojimo kot anakronistični izraz.

Viri in literatura

- Alford, J. in Head, B. W. (2017). Wicked and less wicked problems: a typology and a contingency framework. *Policy and Society*, 36(3), 397–413. <https://doi.org/10.1080/14494035.2017.1361634>
- Cascade Institute. (2025). *Polycrisis Resource Library*. Polycrisis. <https://polycrisis.org/library/>
- Clemens, M. (2022). *Interactive and Visual Representations: Visualizing Complex Systems Science (CSS)*. New England Complex Systems Institute. <https://necsi.edu/visualizing-complex-systems-science>
- Estimates of historical world population. (2025). V *Wikipedia*. https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Estimates_of_historical_world_population&oldid=1276122389
- Frings, M. S. (1996). *Max Scheler: A Concise Introduction Into the World of a Great Thinker* (2.). Marquette University Press.
- Fullerton, J. (2015). *Regenerative Capitalism: How Universal Principles And Patterns Will Shape Our New Economy*. Capital Institute: The future of finance. <https://capitalinstitute.org/regenerative-capitalism>
- Glück, J. in Weststrate, N. M. (2022). The Wisdom Researchers and the Elephant: An Integrative Model of Wise Behavior. *Personality and Social Psychology Review*, 26(4), 342–374. <https://doi.org/10.1177/10888683221094650>
- Graeber, D. (2018). *Bullshit Jobs: A Theory* (1st edition). Simon & Schuster.
- Heylighen, F. (1999). The growth of structural and functional complexity during evolution. V F. Heylighen, J. Bollen in A. Riegler (ur.), *The Evolution of Complexit* (str. 17–44). Kluwer Academic.
- Lawrence, M., Homer-Dixon, T., Janzwood, S., Rockstöm, J., Renn, O. in Donges, J. F. (2024). Global polycrisis: the causal mechanisms of crisis entanglement. *Global Sustainability*, 7, e6. <https://doi.org/10.1017/sus.2024.1>
- Lönngren, J. in van Poeck, K. (2021). Wicked problems: a mapping review of the literature. *International Journal of Sustainable Development & World Ecology*, 28(6), 481–502. <https://doi.org/10.1080/13504509.2020.1859415>
- McGilchrist, I. (2019). *The Master and His Emissary: The Divided Brain and the Making of the Western World* (Second Edition, New Expanded). Yale University Press.
- McGilchrist, I. (2021). *The Matter With Things: Our Brains, Our Delusions, and the Unmaking of the World*. Perspectiva.
- Meadows, D. H. (2008). *Thinking in Systems: A Primer*. Chelsea Green Publishing.
- Min, T.-K. (1998, avgust 10). A Study on the Hierarchy of Values. *Philosophy of Values*. Twentieth World Congress of Philosophy, Boston, Massachusetts, USA. <https://www.bu.edu/wcp/Papers/Valu/ValuMin.htm>
- Molina, I., Molina-Perez, E., Sobrino, F., Tellez-Rojas, M. A., Zamora-Maldonado, H. C., Plaza-Ferreira, M., Orozco, Y., Espinoza-Juarez, V., Serra-Barragán, L. in De Unanue, A. (2023). Current research trends on cognition, integrative complexity, and decision-making: a systematic literature review using activity theory and neuroscience. *Frontiers in Psychology*, 14. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2023.1156696>
- Morin, E. in Kern, A. B. (1999). *Homeland Earth: A Manifesto for the New Millennium*. Hampton Press.
- Morton, T. (2013). *Hyperobjects: Philosophy and Ecology after the End of the World* (1st edition). Univ Of Minnesota Press.
- Planetary Boundaries Science in Potsdam Institute for Climate Impact Research. (2025). *Planetary Health Check 2024*. <https://www.planetaryhealthcheck.org/>
- Richardson, K., Steffen, W., Lucht, W., Bendtsen, J., E. Cornell, S., F. Donges, J., Drüke, M., Fetzer, I., Bala, G., Bloh, W. von, Feulner, G., Fiedler, S., Gerten, D., Gleeson, T., Hofmann, M., Huiskamp, W., Kummu, M., Mohan, C., Nogués-Bravo, D., ... Rockström, J. (2023). Earth beyond six of nine planetary boundaries. *Science Advances*. <https://doi.org/10.1126/sciadv.adh2458>
- Schmachtenberger, D., Vervaeke, J. in McGilchrist, I. (2023, december 5). *The Psychological Drivers of the Metacrisis: John Vervaeke Iain McGilchrist Daniel Schmachtenberger* (The Consilience Project) [Seminar (recording)]. <https://www.youtube.com/watch?v=-6VoqmDZ2gg>
- Schnell, T. in Danbolt, L. J. (2023). The Meaning and Purpose Scales (MAPS): development and multi-study validation of short measures of meaningfulness, crisis of meaning, and sources of purpose. *BMC Psychology*, 11(1), 304. <https://doi.org/10.1186/s40359-023-01319-8>
- Schwartz, S. H. in Cieciuch, J. (2022). Measuring the Refined Theory of Individual Values in 49 Cultural Groups: Psychometrics of the Revised Portrait Value Questionnaire. *Assessment*, 29(5), 1005–1019. <https://doi.org/10.1177/1073191121998760>
- Siusiuka, E. N. in Ivanov, D. L. (2023). Integration and differentiation in science and their practical significance. *SHS Web of Conferences*, 164, 00100. <https://doi.org/10.1051/shsconf/202316400100>
- Snowden, D., Goh, Z. in Blignaut, S. (2020). *Cynefin - Weaving Sense-Making into the Fabric of Our World* (R. Greenberg in B. Bertsch, Ur.). Cognitive Edge Pte Ltd.
- Stein, Z. (2019). *Education in a Time Between Worlds: Essays on the Future of Schools, Technology, & Society*. Bright Alliance.
- Vervaeke, J. (2019, januar 21). *Awakening from the Meaning Crisis* (Let. 1–50) [Video lecture series]. <https://www.youtube.com/playlist?list=PLND1JCRq8Vuh3foP5qjrSdb5eC1ZfZwWJ>